

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Шведик Анастасія,

здобувачка вищої світи першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
e-mail: anastasiashvedyk@gmail.com

Науковий керівник: **Алексієвець Леся,**

доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Сучасна система міжнародних відносин перебуває в процесі фундаментальної трансформації, що характеризується зміщенням центрів глобального впливу, трансформацією механізмів світової взаємодії та появою нових викликів безпеці. Аналіз поточного стану, проблем та перспектив міжнародних відносин є важливим для розуміння тенденцій розвитку глобальної політики та розробки ефективних зовнішньополітичних стратегій держав у мінливому світі. Особливого значення набуває дослідження цих питань у контексті зовнішньополітичної суб'єктності України та її позиціонування в системі регіональних і глобальних відносин.

Міжнародна система початку XXI ст. зазнає суттєвих змін, пов'язаних із переходом від однополярності до багатополярної моделі світового устрою [7]. Домінування США, характерне для періоду після завершення «холодної війни», поступово трансформується в складнішу конфігурацію сил з появою нових центрів впливу. Зростання економічної та військової потужності Китаю, відновлення геополітичних амбіцій Росії, посилення ролі регіональних держав (Індія, Бразилія, Туреччина) змінюють характер розподілу влади в міжнародній системі [6].

Сучасний етап міжнародних відносин характеризується поєднанням елементів співпраці та конфронтації, що проявляється у формуванні складних взаємозалежностей між державами [1]. Економічна глобалізація створила систему взаємопов'язаних ринків та виробничих ланцюгів, але паралельно посилюються тенденції до протекціонізму та економічного націоналізму. Зростає роль регіональних інтеграційних об'єднань, що стають важливими суб'єктами міжнародних відносин [16].

Інституційна архітектура міжнародної системи, сформована після Другої світової війни, демонструє ознаки кризи та потребує оновлення. Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізовані установи, міжнародні

фінансові інституції, регіональні організації не завжди ефективно виконують свої функції щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, управління глобальною економікою та вирішення транснаціональних проблем [18]. Спостерігається ерозія міжнародно-правових режимів у сфері контролю над озброєннями, нерозповсюдження ядерної зброї та врегулювання конфліктів [14].

Важливим трендом сучасних міжнародних відносин є посилення ролі недержавних акторів – транснаціональних корпорацій, міжнародних неурядових організацій, релігійних рухів, терористичних мереж, які впливають на світову політику, часто діючи поза рамками традиційної дипломатії [1]. Цифрова революція змінює характер комунікації між суб'єктами міжнародних відносин, створюючи нові канали впливу та взаємодії [4].

Особливе місце в сучасних міжнародних відносинах посідають проблеми безпеки, що набувають багатовимірного характеру. Поряд із традиційними військово-політичними загрозами зростає значення нетрадиційних викликів – міжнародного тероризму, транснаціональної злочинності, кіберзагроз, пандемій, кліматичних змін, ресурсних та міграційних криз [12]. Це вимагає комплексних підходів до безпеки, що поєднують військові, політичні, економічні, інформаційні та екологічні аспекти [13].

Однією з фундаментальних проблем сучасних міжнародних відносин є криза глобального управління. Існуючі міжнародні інституції, створені здебільшого в середині ХХ століття, не відповідають реаліям сучасного багатопольярного світу [7]. Структура Ради Безпеки ООН не відображає сучасного розподілу сил, що обмежує легітимність та ефективність цього органу. Система глобального економічного управління (МВФ, Світовий банк, СОТ) стикається з викликами через зростання впливу нових економічних центрів та кризові явища в світовій економіці [14].

Загострення геополітичної конкуренції між великими державами створює ризики для міжнародної стабільності. Посилення стратегічного суперництва між США та Китаєм охоплює військову, економічну, технологічну та ідеологічну сфери, формуючи нову біполярність у міжнародній системі [11]. Агресивна зовнішня політика Росії, спрямована на підірив євроатлантичної безпекової архітектури та відновлення сфери впливу на пострадянському просторі, призвела до серйозних порушень міжнародного правопорядку [2]. Війна росії проти України стала наймасштабнішим міждержавним конфліктом у Європі після Другої світової війни, що має глобальні наслідки для міжнародної безпеки [3].

Важливою проблемою сучасних міжнародних відносин є ерозія міжнародно-правових норм та принципів. Вибіркове застосування або ігнорування положень міжнародного права великими державами підриває

основи світового порядку [8]. Принципи територіальної цілісності, суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи порушуються під час регіональних конфліктів. Спостерігається криза системи міжнародних договорів у сфері контролю над озброєннями, що підвищує ризики гонки озброєнь та нестабільності [12].

Зростання глобальної нерівності залишається серйозною проблемою міжнародних відносин. Розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, посилює міграційний тиск, соціальну напруженість та конфліктний потенціал у різних регіонах світу. Пандемія COVID-19 продемонструвала нерівний доступ країн до медичних ресурсів та технологій, загостривши проблему глобальної нерівності. Економічні кризи непропорційно впливають на вразливі держави, поглиблюючи структурні диспропорції міжнародної системи [14].

Транснаціональні загрози безпеці вимагають колективних рішень, але зустрічають перешкоди через фрагментацію міжнародної системи. Міжнародний тероризм, кіберзагрози, транскордонна злочинність, незаконний обіг зброї та наркотиків, пандемії потребують ефективної міжнародної координації, яка ускладнюється геополітичними суперечностями [4]. Створення дієвих механізмів протидії цим загрозам залишається важливим викликом для міжнародної спільноти [13].

Кліматичні зміни та екологічні проблеми перетворюються на ключовий виклик для міжнародних відносин. Переговори щодо скорочення викидів парникових газів, адаптації до наслідків змін клімату, захисту біорізноманіття стикаються з суперечностями між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, щодо розподілу відповідальності та фінансового тягаря. Екологічні проблеми мають потенціал як для міжнародних конфліктів (через конкуренцію за ресурси), так і для співробітництва (через спільні загрози) [14].

Технологічні трансформації створюють нові виклики для міжнародних відносин. Розвиток штучного інтелекту, квантових обчислень, біотехнологій змінює характер економічної конкуренції, військового протистояння та політичного впливу [4]. Формуються нові сфери міжнародного суперництва – кіберпростір, космос, області передових технологій. Водночас відсутні ефективні міжнародні режими регулювання цих сфер, що створює ризики неконтрольованого розвитку технологій та їх дестабілізуючого впливу на міжнародну безпеку [4].

Аналіз сучасних тенденцій міжнародних відносин дозволяє окреслити кілька ймовірних сценаріїв їх розвитку. Найвірогіднішим є закріплення багатополлярної системи з елементами біполярного протистояння між США та Китаєм як ключовими центрами глобального впливу [11]. Європейський Союз, попри внутрішні виклики, зберігатиме роль важливого економічного та нормативного актора. Росія, ослаблена міжнародними санкціями та внутрішніми проблемами, зіткнеться з

обмеженнями своїх геополітичних амбіцій, але продовжуватиме дестабілізуючу політику в регіональному вимірі [2]. Індія, Бразилія, Туреччина, Індонезія посилюватимуть свої позиції як впливові регіональні держави [15].

Важливим напрямком трансформації міжнародних відносин стане реформування системи глобального управління. Зростає запит на більш представницькі та ефективні міжнародні інституції, що відображатимуть реальний розподіл сил у сучасному світі [18]. Вірогідним є посилення ролі неформальних міжнародних форумів (G7, G20, БРІКС) як платформ узгодження позицій ключових держав. Паралельно розвиватимуться регіональні механізми безпеки та економічного співробітництва, що доповнюватимуть глобальні структури [7].

Формування нової системи міжнародної безпеки стане важливим елементом майбутнього світового порядку. Результати війни Росії проти України матимуть визначальний вплив на європейську та глобальну безпекову архітектуру [8]. Посилюватиметься тенденція до регіоналізації безпекових механізмів, адаптованих до специфічних викликів різних регіонів світу [17]. Зростатиме комплексний характер безпекових стратегій, що поєднуюватимуть військові, економічні, інформаційні та технологічні інструменти [12].

Технологічні трансформації визначатимуть нові параметри конкуренції та співробітництва в міжнародних відносинах. Контроль над критичними технологіями (штучний інтелект, квантові обчислення, біотехнології) стане важливим фактором геополітичного впливу [4]. Розвиватимуться міжнародні режими регулювання нових технологічних сфер, зокрема кіберпростору, космосу, систем штучного інтелекту. Технологічне суперництво між США, Китаєм та іншими центрами інновацій посилюватиме тенденції до формування відокремлених технологічних екосистем [11].

Глобальні виклики створюватимуть як ризики, так і можливості для міжнародного співробітництва. Кліматичні зміни, пандемії, міграційні кризи вимагатимуть колективних рішень, що може сприяти формуванню нових механізмів багатосторонньої взаємодії [14]. Водночас, ці проблеми можуть стати джерелом нових конфліктів через конкуренцію за ресурси та різні підходи до їх вирішення [13].

Цифровізація дипломатії та міжнародних комунікацій трансформуватиме традиційні механізми міждержавної взаємодії. Розвиватимуться нові формати віртуальної дипломатії, публічної дипломатії, стратегічних комунікацій. Зростатиме роль соціальних мереж та інформаційних технологій у формуванні міжнародного порядку денного та впливі на громадську думку [4].

Для України розуміння ключових проблем та перспектив розвитку міжнародних відносин має стратегічне значення. Російська агресія проти України стала не лише найбільшим викликом для національної безпеки, а й каталізатором фундаментальних змін у європейській та глобальній безпековій архітектурі [3]. Стійкість України та підтримка міжнародної спільноти демонструють важливість дотримання міжнародно-правових норм для збереження світового порядку [13].

Європейська та євроатлантична інтеграція залишається стратегічним пріоритетом України, що визначає її позиціонування в системі міжнародних відносин [5]. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС та поглиблення співпраці з НАТО відкривають нові перспективи для зміцнення суб'єктності України на міжнародній арені [10]. Водночас успішність інтеграційних процесів залежатиме від здатності України ефективно імплементувати внутрішні реформи та адаптуватися до стандартів євроатлантичних інституцій [16].

Формування стійких союзницьких відносин з ключовими міжнародними партнерами та диверсифікація зовнішньополітичних зв'язків дозволяють Україні посилювати свої позиції в умовах геополітичної турбулентності [9]. Військова, економічна, політична підтримка з боку США, країн ЄС, Великої Британії, Канади, Японії та інших демократичних держав має вирішальне значення для протидії російській агресії та забезпечення повоєнного відновлення України [2].

Україна має потенціал стати важливим учасником формування нової системи регіональної безпеки в Центральній-Східній Європі [8]. Розвиток регіональних форматів співпраці, зокрема Люблінського трикутника, Кримської платформи, Асоційованого тріо, Ініціативи трьох морів, дозволяє Україні зміцнювати свої позиції в регіоні та сприяти формуванню ефективних механізмів протидії спільним загрозам [17].

Сучасні міжнародні відносини перебувають у стані трансформації, що характеризується переформатуванням глобального балансу сил, кризою міжнародних інституцій та посиленням транснаціональних викликів безпеці [6]. Перехід від однополярної системи до складнішої багатополярної конфігурації супроводжується загостренням геополітичної конкуренції між великими державами та регіональними центрами впливу [7].

Ключовими проблемами сучасних міжнародних відносин є криза глобального управління, ерозія міжнародно-правових норм, зростання глобальної нерівності, посилення транснаціональних загроз безпеці та технологічні трансформації, що змінюють характер міждержавної взаємодії [1; 14]. Війна росії проти України проявила кризу системи міжнародних відносин [3].

Перспективи розвитку міжнародних відносин пов'язані з формуванням нової багатополярної системи, реформуванням механізмів глобального

управління, трансформацією архітектури міжнародної безпеки та пошуком колективних відповідей на глобальні виклики [7; 15]. Важливим фактором майбутнього світового порядку стане технологічне суперництво між великими державами та розвиток міжнародних режимів регулювання нових технологічних сфер [4].

Для України розуміння глобальних тенденцій міжнародних відносин має стратегічне значення для формування ефективної зовнішньої політики, спрямованої на протидію російській агресії, зміцнення суверенітету та реалізацію європейських та євроатлантичних інтеграційних прагнень [5; 10]. Посилення суб'єктності України в системі міжнародних відносин залежатиме від здатності ефективно використовувати наявні можливості та адаптуватися до мінливого глобального середовища [16].

Тож, сучасна система міжнародних відносин перебуває у стані фундаментальної трансформації, що характеризується переходом від однополярності до багатопольної моделі світового устрою. Ключовими особливостями цієї трансформації є зміщення центрів глобального впливу, поява нових регіональних лідерів, криза міжнародних інституцій та посилення транснаціональних викликів безпеці.

Аналіз дозволяє виокремити основні проблеми сучасних міжнародних відносин: кризу системи глобального управління, ерозію міжнародно-правових норм та принципів, загострення геополітичної конкуренції між великими державами, зростання глобальної нерівності та поширення транснаціональних загроз. Особливе місце посідає війна Росії проти України, що стала найбільшим викликом для європейської та міжнародної безпеки після Другої світової війни та каталізатором змін у безпековій архітектурі.

Перспективи розвитку міжнародних відносин пов'язані з формуванням нової багатопольної системи з елементами біполярного протистояння між США та Китаєм, реформуванням механізмів глобального управління, трансформацією системи міжнародної безпеки та пошуком колективних відповідей на глобальні виклики. Технологічні трансформації та цифровізація дипломатії також визначатимуть нові параметри міждержавної взаємодії.

Висновки. Для України розуміння цих тенденцій має стратегічне значення. Європейська та євроатлантична інтеграція, формування стійких союзницьких відносин з ключовими партнерами, активна участь у регіональних форматах співпраці є фундаментальними напрямками зовнішньої політики, що дозволятимуть країні посилювати суб'єктність у міжнародних відносинах та ефективно протидіяти зовнішнім загрозам. Успішність інтеграційних процесів та міжнародного позиціонування

України залежатиме від здатності ефективно імплементувати внутрішні реформи та адаптуватись до мінливого глобального середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусов М. М. Сучасні міжнародні відносини: тенденції, виклики, прогнози. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2021. Вип. 28. С. 16–27.
2. Власюк О.С., Кононенко С.В. Кремлівська агресія проти України: виклики та відповіді. Київ: НІСД, 2023. 304 с.
3. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ: НІСД, 2022. 496 с.
4. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Київ: НІСД, 2021. 328 с.
5. Зеленська О. О. Зовнішньополітична стратегія України в умовах трансформації міжнародної системи. Політичний менеджмент. 2023. № 2. С. 123–135.
6. Камінський Є. Є. Світ ХХІ століття: зміна парадигми міжнародних відносин. Зовнішні справи. 2022. № 4. С. 6–15.
7. Копійка В. В., Головченко В. І., Макаренко М. В. Міжнародні відносини та світова політика. Київ: Київський університет, 2022. 572 с.
8. Литвиненко О.В. Європейська безпека в умовах російської агресії: виклики та перспективи. Стратегічні пріоритети. 2023. № 1. С. 5–17.
9. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Стратегічне партнерство України. Київ: НІСД, 2021. 276 с.
10. Перепелиця Г. М. Україна на шляху до НАТО: через терни до зірок. Київ: Стилос, 2024. 392 с.
11. Погорська І. І. США в сучасній світовій політиці: концептуальні виміри і практична еволюція ролі наддержави. Зовнішні справи. 2021. № 5. С. 18–27.
12. Потехін О. В., Тодоров І. Я. Глобальна та європейська безпека в умовах гібридних загроз. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 318 с.
13. Резнікова О. О. Національна стійкість України: стратегія і тактика протидії загрозам. Стратегічні пріоритети. 2022. № 2. С. 5–18.
14. Сіцінський Н. А. Глобальні проблеми сучасності та міжнародна безпека. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2023. Вип. 30. С. 34–46.
15. Шергін С. О. Зовнішньополітичні стратегії провідних країн світу: моделі та перспективи реалізації. Політика і час. 2022. № 8. С. 15–28.
16. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Київ: Ліра, 2023. 420 с.
17. Шелест Г. В. Середземноморський регіон у зовнішній політиці України. Київ: Знання, 2022. 264 с.
18. Яковенко Н. Л. Велика Британія в міжнародних організаціях. Київ: Київський університет, 2021. 344 с.